

Medisinske ordbøker og ordlister

Michael 2021; 18: Supplement 26: 135–49.

Medisinske ordbøker og ordlister retter seg mot både fagfolk og allmennhet. De er dels beskrivende (deskriptive) og dels normerende (preskriptive) for fagspråket. Den normerende rollen er først og fremst knyttet til bokstaveringen av medisinske faguttrykk på norsk. Digitaliseringen har endret markedet for alle typer oppslagsverk. Forventninger om gratis tilgang til kvalitetssikret informasjon er vanskelig å innfri selv om ordbokproduksjonen i stor grad drives av idealisme og entusiasme.

Ordbøker og ordlister brukes som hjelpemidler for å forstå bruken og betydningen av ord og uttrykk, og for å få informasjon om anbefalt skrivemåte og eventuelt også språklige egenskaper ved ordene, for eksempel deres opphav og uttale.

Problemstilling

Ordbøker har eksistert nesten like lenge som skriftspråket selv (1, s. 124). Pioneren i moderne tid var Samuel Johnson (1709–1784) med sin store ordbok over det engelske språk, *A Dictionary of the English Language*, i 1755.

Ordbøker er en spesiell form for informasjonsformidlende tekst. De er oftest organisert alfabetisk etter oppslagsord med forklarende artikler, og kan klassifiseres på mange måter og etter flere dimensjoner (2). Én viktig klassifiseringsdimensjon er enspråklige ordbøker som Johnsons engelske ordbok og Ivar Aasens (1813–1896) *Ordbog over det norske Folkesprog* (1850), versus tospråklige bøker som norsk-engelske eller fransk-norske. En annen dimensjon er deskriptive ordbøker, som beskriver og forklarer den aktuelle språkbruken (f.eks. dialektordbøker), versus preskriptive ordbøker som er normerende i den forstand at de fastsetter hva som er korrekt språkbruk (f.eks. rettskrivningsordbøker). De fleste ordbøker har i varierende grad både deskriptive og preskriptive funksjoner (1).

Det finnes et utall spesialordbøker for fremmedord, synonymer, rimord, nyord etc. Av særlig interesse her er såkalte sakordbøker, også kalt fagordbøker, som kan defineres som «spesialordbok som behandler ett eller flere fagområders terminologi» (3, s. 114). Det kan gjelde juss, tekniske fag, økonomi, informatikk – eller medisin og helsefag. Den første norske ordboken, som ble utgitt i København i 1634, var faktisk en sakordbok, *Termini juridici*, med termer fra norsk lovspråk med forklaring på dansk og kommentarer på latin (1, s. 127). Som mer generelle ordbøker, kan også sakordbøkene være skrevet for ulike brukergrupper som eksperter innen faget, studenter eller allmennheten (4).

Utarbeiding av ordbøker og undersøkelse og utvikling av teorier om ordbøkers tilkomst, egenskaper, formål og bruk kalles *leksikografi* (3, s. 169). Leksikografi er et eget språkvitenskapelig fag, og mange av de store allmennspråklige ordbøkene redigeres av utdannede leksikografer. Sakordbøkene redigeres ofte av fagfolk som jurister, ingeniører, økonomer, IT-kyndige – eller medisinere. Utgangspunktet er da at kjennskap til faget og fagterminologien er viktigere enn den formelle leksikografiske kompetansen. Slik har det tradisjonelt vært for medisinske ordbøker som vanligvis redigeres av leger.

Medisinske oppslagsverk

Medisinske oppslagsverk fungerer først og fremst som nyttige hjelpemidler for å håndtere konkrete problemstillinger. Det kan handle om å finne forklaringer på symptomer og tegn eller få behandlingsråd.

Behovet for slike oppslagsverk har økt med økende interesse for helse og sykdom i befolkningen og med veksten av det medisinske fagfeltet. Kunnskapstilfanget, særlig etter den andre verdenskrigen, gjorde at ikke bare lekfolk, men også helsefagstudenter og helsepersonell møtte nye medisinske ord og uttrykk som trengte forklaringer. Utdanningsnivået i befolkningen og en ny pasientrolle kombinert med introduksjonen av digitale medier skapte en helt ny situasjon på slutten 1900-tallet. Internett gir pasienter og publikum tilgang til nye kunnskapskilder, også slike som tidligere var forbeholdt profesjonelle.

Samtidig som det medisinske fagspråket blir mer folkelig og forståelig i tråd med informasjonsforpliktelsene, blir pasienter og pårørende mer kunnskapsrike og språkkyndige (5). Fagfolk og allmennhet bruker nå delvis de samme kildene. Det hevdes endatil at *Wikipedia*, som i løpet av 20 år har blitt verdens største oppslagsverk, er den mest brukte informasjonskilde ikke bare for pasienter, men også for leger (6).

Forståelsen og bruken av medisinsk fagspråk i befolkningen er økende (5). Medisinske fagtermer erstatter i økende grad allmennspråket hos pasi-

enter og allmennhet. De fleste snakker nå om *diabetes*, ikke *sukkersyke*, og om *angina*, ikke *hjertekrampe*. Samtidig er det medisinske fagspråket fortsatt mer presist enn allmennspråket på mange områder. *Blodpropp* kan være både *emboli* og *trombose*, og *kreft* er betegnelsen på en lang rekke forskjellige sykdommer.

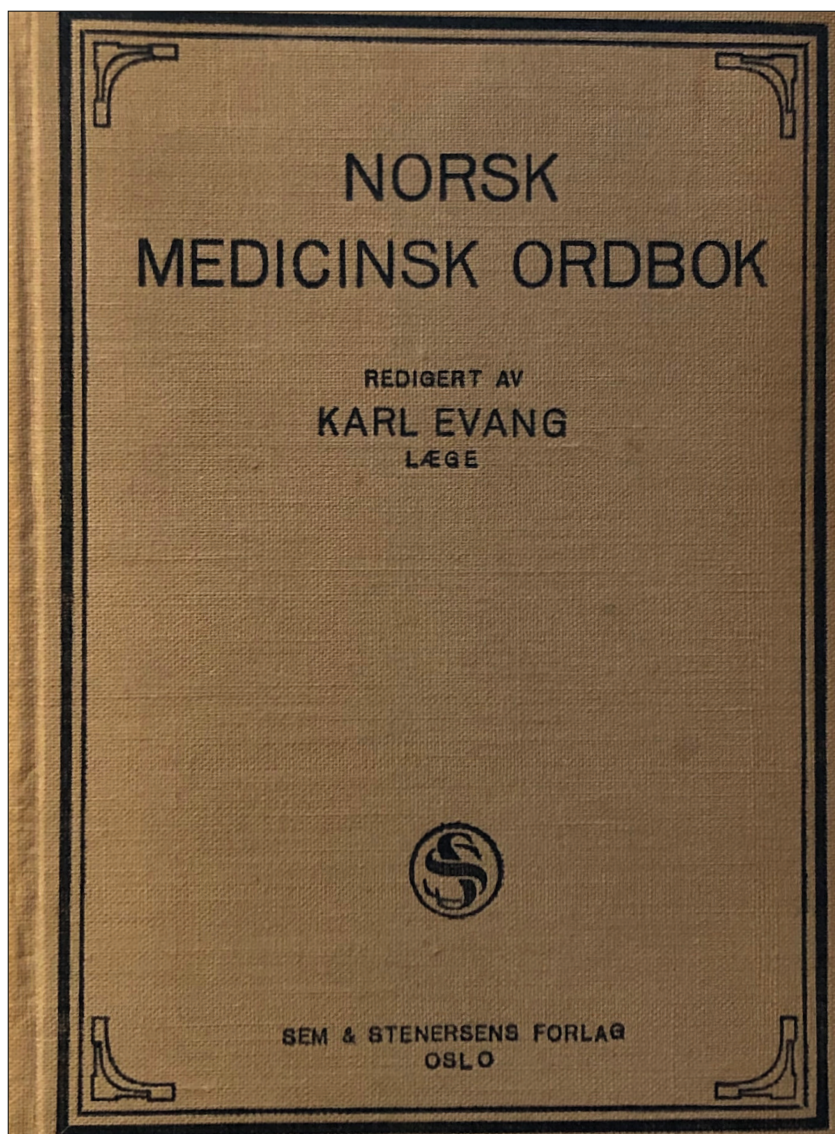
Forskjellen mellom en ordbok og en ensyklopedi, det vi på norsk kaller et leksikon, er uklar. Det handler først og fremst om hvilken og hvor mye informasjon som gis i tilknytning til et ord eller uttrykk. En grunnleggende, og forenklet, forskjell er at en ordbok svarer på spørsmålet «hva betyr (ordet) X?», mens et leksikon svarer på spørsmålet «hva er (fenomenet) X?» (2).

Fra 1600- og 1700-tallet kjenner vi flere medisinske ordbøker på engelsk, tysk, fransk og nederlandsk (7). Fra begynnelsen av 1900-tallet er det produsert medisinske ordbøker på de fleste språk. De fleste av disse er opprinnelig utarbeidet av enkeltpersoner, vanligvis leger, og de bygger ofte på tidligere tekstsamlinger. Den mest brukte amerikanske medisinske ordboken på 1800-tallet var *A Dictionary of Medical Science* av Robley Dunglison (1798–1869) (7). Den kom første gang i 1833 og den la grunnlaget for at Thomas Lathrop Stedman (1853–1938) kunne utgi første utgave av *Stedman's Medical Dictionary* i 1911. Dette er med årene blitt en av de største og mest brukte medisinske ordbøkene i verden. *Stedman's Medical Dictionary* kom i 28. utgave i 2006 med 107 000 oppslagsord og definisjoner (8). Det finnes nå en rekke versjoner av Stedmans ordbok beregnet på ulike målgrupper, både helsepersonell og lekfolk, og det er laget subspecialiserte versjoner, for eksempel om eponymer (9). De to andre store amerikanske medisinske ordbøkene er *Dorland's Illustrated Medical Dictionary*, som første gang ble utgitt i 1890 og nå foreligger i 32. utgave (2011) og *Taber's Cyclopedic Medical Dictionary*, som først kom i 1940 og nå er i 23. utgave (2017). Dorlands ordbok finnes også på en rekke andre språk, som kinesisk, italiensk og spansk.

I tillegg til de mange generelle, medisinske ordbøkene finnes det egne ordbøker på flere ulike spesialområder fra epidemiologi (10) til molekylærbiologi (11).

I mindre språkområder har medisinske ordbøker vært viktige for den nasjonale medisinske terminologien. I Sverige har boken *Medicinsk terminologi* vært utgitt siden 1926. Den 7. utgaven med vel 27 000 oppslagsord kom i 2020 med Bengt I. Lindskog som hovedredaktør (12). Den danske klassikeren er *Klinisk ordbog* som første gang ble utgitt i 1921. Den 16. utgaven kom i 2004 med ca. 32 000 oppslagsord (13).

Norsk medicinsk ordbok er den første norske boken i denne sjangeren (figur 1). Den ble utgitt i 1933 med senere helsedirektør Karl Evang (1902–

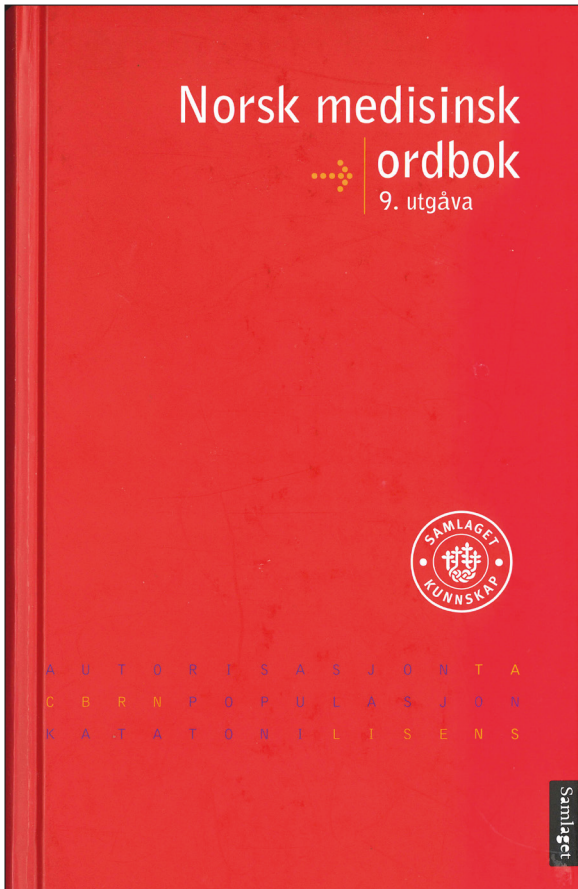

Figur 1. Norges første medisinske ordbok var redigert av Karl Evang, og ble utgitt i 1933.

81) som redaktør og inneholdt omtrent 11 000 oppslagsord med korte forklaringer. Målgruppen var bred: «Den foreliggende ordbok er beregnet til bruk for trygdekasser og andre sykeforsikringsinnretninger, for sykehus, pensjonskasser og andre institusjoner som har behov for å kunne tyde latinske og norske sykdomsbetegnelser; ennvidere for sykepleiersker, diakoner,

massører og andre som i sitt arbeide stadig møter disse uttrykk. Ordboken er imidlertid gjort såvidt fyldig at den også skulde kunne være til nytte for medisinske studerende, tannlæger og læger, uten dog å gjøre krav på her å kunne erstatte de større utenlandske håndbøker», heter det i forordet (14). Boken er etter Evangs død redigert av kirurgen Arnt Jakobsen, og 14. utgave ble utgitt i 2002.

I 1988 kom Audun Øyris (1926–2002) *Norsk medisinsk ordbok* på nynorsk. Øyri, som var indremedisiner og målmann, etablerte dette bokprosjektet fra grunnen av og utga sju utgaver. Boken er blitt videreført og oppdatert av Det Norske Samlaget, og niende utgave ble utgitt i 2011 med samfunnsmedisineren Geir Sverre Braut som medisinsk redaktør (15) (figur 2). Denne utgaven omfatter 25 500 oppslagsord og også en egen engelsk-norsk/norsk-engelsk medisinsk ordliste. Boken finnes i tillegg i digitalt format, nedlastbar og nettbasert.

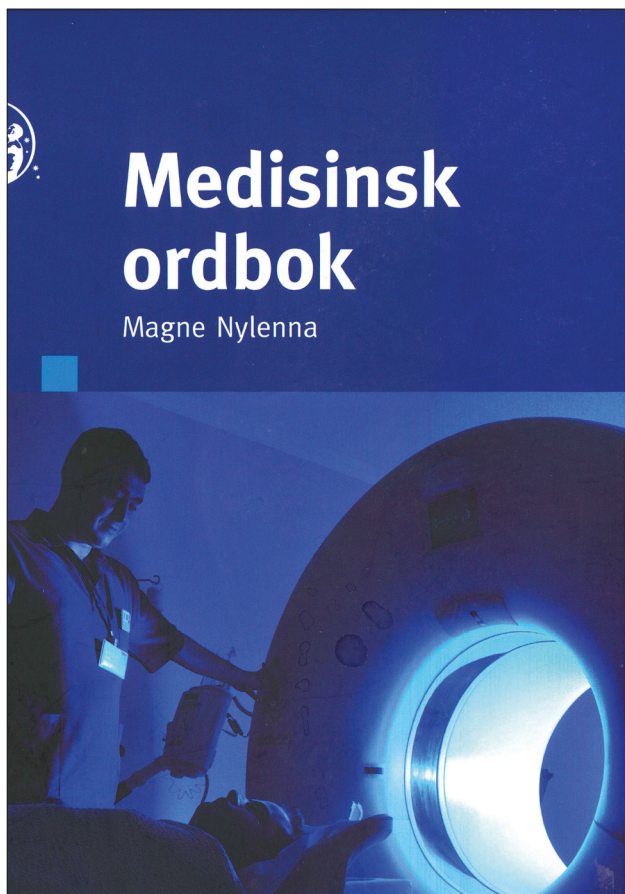

Figur 2. Norsk medisinsk ordbok av Audun Øyri er på nynorsk og utgitt av Det Norske Samlaget. Første utgave kom i 1988 og niende utgave i 2011.

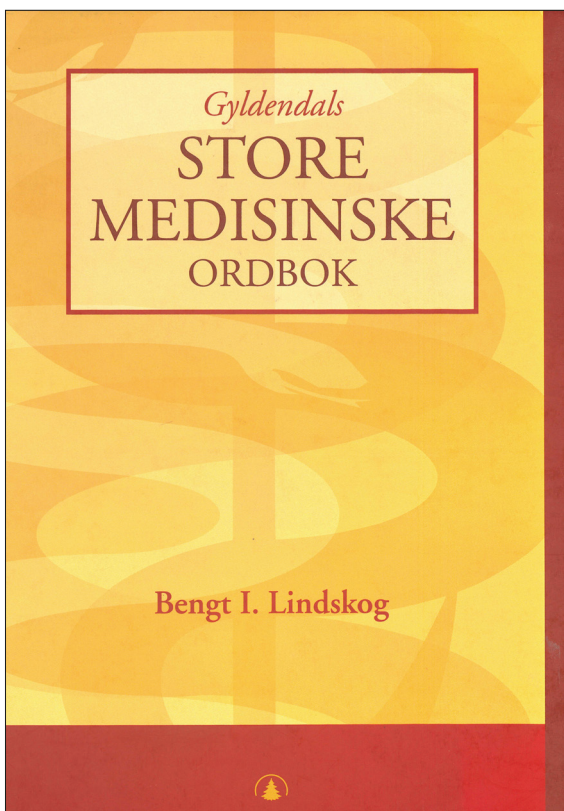
Kunnskapsforlaget utga i 1990 første utgave av *Medisinsk ordbok* med revmatologen Erik Kåss (1923–97) som redaktør. Boken bygget opprinnelig på en oversettelse fra svensk av *Bonniers Medicinska ordbok* fra 1983, men er senere betydelig omarbeidet og utvidet. Fra 2003 er samfunnsmedisineren Magne Nylenna redaktør, og har hatt ansvar for tre utgaver. En digital utgave ble i 2005 en del av ordnett.no, en norsk, elektronisk språktjeneste som inneholder ca. 50 ulike ordbøker, de fleste tospråklige. Åttende utgave av *Medisinsk ordbok*, med ca. 22 500 oppslagsord, ble utgitt i 2017 (16) (figur 3).

En norsk utgave av Bengt I. Lindskogs svenske ordbok ble utgitt av Universitetsforlaget i 1998 og senere av Gyldendal som *Gyldendals store medisinske ordbok* (17) (figur 4).

I 2018 utga oralanatomen Steinar Risnes *Medisinsk-biologisk ordbok* på Cappelen Damm forlag (18). Denne boken skiller seg fra de øvrige norske

Figur 3. Medisinsk ordbok på Kunnskapsforlaget kom i første utgave i 1990. Magne Nylenna er forfatter av åttende utgave som ble utgitt i 2017.

Figur 4. Gyldendals store medisinske ordbok er en norsk versjon av Bengt I. Lindskogs svenske ordbok. Den ble første gang utgitt i 1998 og andre utgave kom i 2003.

ordbøkene ved at den kan karakteriseres som tospråklig med utgangspunkt i latinske og greske termer. Hoveddelen er en latinsk-norsk ordbok med ca. 20 000 medisinske oppslagsord. I tillegg kommer en kortere gresk-norsk del.

Det finnes også noen mindre medisinske ordbøker på norsk. Tredje utgave av *Medisinsk lommeordbok* basert på Øyris medisinske ordbok kom i 2002, og i 2006 utga Lunde forlag *Medisinsk ordbok* med samfunnsmedisineren Øystein Lappégard som redaktør (19). En samisk lommeopparløer for helsepersonell ble utgitt av kardiologen Egil Utsi i 1998 (20), og i 2018 utga Tysfjord kommune en norsk-lulesamisk ordbok (21).

Grunnlaget for den følgende beskrivelsen av tiltak og erfaringer er eget arbeid med medisinske ordbøker og ordlister. Hvorfor og hvordan utarbeides slike produkter, hva er de største utfordringene, og hva er suksessfaktorene?

Tiltak

Ordbøker og ordlister er først og fremst hjelpemidler for brukerne, og det er brukernes behov som må ha prioritet i utarbeidelsen. Da er det avgjørende

å ha en idé om hvem brukerne er og hvilke behov de har. Som med alt annet, er det vanskeligere å treffe «markedet» jo bredere målgruppen er og jo flere grupper man vil nå med det samme produktet.

De fleste ordbøker og ordlister er både deskriptive og preskriptive, de beskriver en aktuell språkbruk samtidig som de normerer ordvalg og skrivemåte (ortografi). Det som én bruker anser for deskriptivt, kan dessuten en annen oppfatte som preskriptivt (22). Sakordbøker er sannsynligvis mer preskriptive og normgivende enn generelle, språklige ordbøker (23).

Ordlister i Tidsskrift for Den norske legeförening

En ordliste kan defineres som et «leksikografisk oppslagsverk som består av en liste over ord der det gis bare korte ordforklaringer, eller der ordforklaringer forekommer sporadisk eller mangler helt» (3, s. 208). Først når ordene har opplysninger om betydning og bruk, er det en ordentlig ordbok (1).

Tidsskrift for Den norske legeförening begynte arbeidet med en intern ordliste i 1960-årene for å standardisere den redaksjonelle bearbeidelsen av manuskripter (redaksjonssjef Aagot Somdalen, personlig meddelelse). En av oppgavene for et nasjonalt fagtidsskrift er å ivareta ansvaret og omsorgen for en nasjonal fagterminologi (24, 25). *Tidsskriftet* har lenge arbeidet med å etablere norske skrivemåter av medisinske termer og å finne norske avløserord for fremmedspråklige ord og uttrykk. I 1973 utkom den første trykte ordlisten utarbeidet av *Tidsskriftets* redaksjon, på 16 sider. Den ble senere revidert flere ganger. I 1985 ble listen, som da inneholdt ca. 1500 ord med anbefalt skriveform sammen med vel 100 aksepterte forkortelser, trykket og distribuert som et hjelpemiddel til forfatterne. Betydningen av ordene ble ikke forklart, men flere steder ble det gitt anbefalinger av typen «graft – bruk helst transplantat» og «kongenital – bruk medfødt». Ordlisten ble senere supplert med blant annet en orientering om språkbruken i *Tidsskriftet* i heftet *Skikk og bruk i Tidsskriftet* i 1993 (26). En utvidet utgave i 1997, som ble den siste trykte utgaven, inneholdt en ordliste på omtrent 3000 ord og ble også tilgjengelig på nettet (27) (figur 5). Ordvalget var pragmatisk og bygget på redaksjonens erfaringer med hvilke termer forfatterne hadde problemer med å bokstavere, deriblant flere allmennspråklige ord og uttrykk. Slik sett standardiserte listen hele språkföringen i *Tidsskriftet*. Fra et leksikografisk perspektiv ble ordlisten derved inkonsekvent og «fremstår derfor som en skönsom blanding af på den ene side mere eller mindre vilkäriligt udvalgte medicinske fagtermer (...) og på den anden side ganske almindelige ord» (28). Ordlisten er et godt eksempel på et preskriptivt, normerende oppslagsverk. Om ikke forfatterne fulgte ordlisten, ble manuskriptene rettet i henhold til den i redaksjonen.

Figur 5. Skikk og bruk i Tidsskriftet inneholder ordlisten som brukes i Tidsskrift for Den norske legeförening. Siste trykte utgave ble utgitt i 1997.

En revisjon av Tidsskriftets ordliste ble gjort i 2006 (29). I 2019 ble allmennordene fjernet og redaksjonen ber «forfatterne om å følge gjeldende offisiell rettskriving» (30). I praksis betyr det større valgfrihet og mindre normering av språket. Ordlisten finnes nå på nettet som «Anbefalte skrive-måter for medisinske ord og uttrykk i Tidsskrift for Den norske legeförening», fortsatt med rundt 3000 oppslagsord (31).

Medisinsk ordbok

En ordbok kan defineres som et «leksikografisk oppslagsverk som inneholder et utvalg av et språks eller en språkvarietetets ord, orddeler og ordkombinasjoner, enten med ordforklaringer på samme språk eller med ekvivalenter på ett eller flere andre språk» (3, s. 197).

Jeg overtok i 2003 ansvaret for Kunnskapsforlagets *Medisinsk ordbok* (32). Boken kom i hele fem utgaver i årene 1990–98, og femteutgaven hadde knapt 18 000 oppslagsord (33). Den er en generell, medisinsk ordbok

med en bred målgruppe som omfatter både helsepersonell og folk flest. Mens folk flest sannsynligvis er mest opptatt av betydningen av ordene, er anbefalt skrivemåte antakelig mest interessant for fagfolk.

Som personifisert kjernebruker, *persona*, definerte jeg en fersk sykepleierstudent og tok utgangspunkt i hans/hennes forventede behov og bruk.

Jeg identifiserte tre grunnleggende oppgaver (34):

- Hvilke oppslagsord skal inkluderes?
- Hvordan skal ordene bokstaveres?
- Hvordan kan det lages en kort, klar og konsis definisjon av hvert ord?

Manglende språklig kompetanse gjorde det uaktuelt å supplere ordene med etymologisk informasjon. Jeg finner trøst i *Nordisk leksikografisk ordbok* som fastslår at «det hører ikke til sakordbokens formål å gi informasjon om språket, men i praksis er det ingenting til hinder for at den gjør det» (3, s. 227). En sakordbok er en «ordbok som først og fremst er ment å gi informasjon om verden utenfor språket» (3, s. 227).

Ordvalg

I tillegg til å treffe behovet (hva vil brukerne lete etter?) bør det være en rimelig volummessig balanse i oppslagsordene mellom medisinske basalfag, klinisk medisin og helsetjenestens oppbygning og funksjon. Fordelingen mellom ulike medisinske fagfelt og spesialiteter må også ivretas.

Min første ordbokrevisjon var en bratt læringskurve i ordboksarbeid. Hovedutfordringen var ordvalget. Nesten halvparten av de eksisterende oppslagsordene ble tatt ut, og ca. 8700 oppslagsord med definisjoner ble nyskrevet med henblikk på målgruppen. Slik ble det mer som en ny ordbok enn en vanlig revisjon. Kildene for nyord var mange: internasjonale medisinske oppslagsverk, stikkordslister og registre fra medisinske lærebøker i ulike fag og ordlisten jeg hadde arbeidet med i *Tidsskrift for Den norske legeförening* gjennom mange år. Sjetten utgave av *Medisinsk ordbok* utkom i 2004 med ca. 20 000 oppslagsord.

Neste revisjon var mer strukturert og målrettet. For å finne nye, aktuelle oppslagord ble et ordkorpus høstet fra pasientjournaler med hjelp fra Max Manus AS. Dette ble filtrert mot en allmennordbok og siste utgave av *Medisinsk ordbok*, slik at dubletter ble fjernet og bare nye ord gjensto. Deretter ble de resterende ca. 20 000 ordene manuelt gjennomgått. Resultatet var relativt skuffende. De fleste ordene var enten feilbokstaveringer, trykkfeil eller uaktuelle ordsammensetninger. Anslagsvis tusen nye ord ble funnet verdige for inklusjon. Samtidig ble også denne gangen mindre relevante ord fjernet, og mange definisjoner omskrevet. Nytt i denne utgaven var at de

mest brukte legemidlene i Norge ble inkludert med både preparatnavn (salgsnavn) og generisk navn (kjemisk navn). Sjuende utgave, som utkom i 2009, inneholdt ca. 21 000 oppslagsord, hvorav ca. 3500 var nyskrevet.

Ved tredje revisjon ble et større, åpent tilgjengelig, medisinsk tekstkorpus, to hele årganger av *Tidsskrift for Den norske legeforening*, lastet ned fra nettet og behandlet av UNI Research. Korpuset ble også denne gang filtrert mot allmenne ordlister og seneste utgave av *Medisinsk ordbok*. Deretter gjennomgikk jeg ca. 10 000 potensielle nye oppslagsord, og gjorde et skjønsmessig utvalg basert på ordenes nyhetsverdi, relevans og bruk. Også denne gangen viste de fleste ordene seg å være uaktuelle ordsammensetninger. Rundt tusen nye ord ble inkludert, og åttende utgave som utkom i 2017, inneholdt ca. 22 500 oppslagsord (16).

Bokstaving

Bokstaveringen av oppslagsordene er stort sett basert på den antatt vanligste skriveformen i norsk medisinsk språk i dag med vekt på en relativt omfattende fornorsking. Det betyr at rettskrivingen ikke helt ut er konsekvent, og heller ikke alltid filologisk korrekt. En pragmatisk tilnærming er valgt, men noen grunnprinsipper gjelder. I tråd med den praksis som har utviklet seg i Norge og mange andre land, er latinsk eller gresk skrivemåte stort sett forbeholdt anatomiske betegnelser (som organnavn) og sykdomstilstander (som diagnoser) i sin klassiske form, for eksempel *thorax* og *asthma bronchiale*. Mer og mer brukes norske skriveformer (norvagisering) av fremmedord der ch blir til k og ph til f, for eksempel *takykardi* og *sfinkter*. Slike fornorskinger brukes gjennomgående på avledninger av fremmedord, som *karsinogen* og *rektal*. Ord som får norsk bøyning, får vanligvis også norsk skrivemåte, f.eks. *katarakt* og *kirrhose*.

I utgangspunktet anbefales alltid norske avløserord når de er like presise som fremmedordene, for eksempel *leverinsuffisiens* se > *leversvikt*.

Ordforklaringer

Å lage kortfattede definisjoner av fagtermer kan være krevende, men er sannsynligvis den minst kontroversielle av de tre hovedoppgavene i ordbokarbeidet (34). Det handler om å finne en «definisjon som har som formål å avgrense betydningen av en term som står for et saksforhold innenfor en faglig disiplin» (3, s. 115). Ordbokdefinisjoner er som regel beskrivende (deskriptive), men der det finnes normative (preskriptive) definisjoner (f.eks. i lover eller forskrifter), benyttes disse. Grensegangen mellom en ordbok og et leksikon avgjøres blant annet av omfanget av ordforklaringene. I *Medisinsk ordbok* er få ordforklaringer på mer enn 50 ord.

Til mange av ordene er det gitt henvisninger til andre oppslagsord, med for eksempel tilstøtende eller motsatt betydning, som kan øke forståelsen. Eksempel: «*abdusere* føre en kroppsdel ut fra kroppens midtlinje. Motsatt: > *addusere*». Den elektroniske versjonen av ordboken øker muligheten og behovet for krysshenvisninger. Det er nå over 11 000 slike henvisninger i boken.

Medisinsk ordbok inneholder også ca. 450 strektegningene, bl.a. av anatomiske strukturer, som utdyper ordforklaringene. Omtrent 800 minibio-
grafier over personene som har gitt navn til sykdommer og medisinske fenomener (eponymer), bidrar til forståelsen av ordene.

Erfaringer

Samuel Johnson omtalte ordboksarbeid som «a harmless drudge» (35), et harmløst slit. At ordboksarbeid kan være ensformig og krever utholdenhet, er fortsatt riktig. Det er stort sett et ensomt arbeid som utføres på kvelder, i helger og ferier, og det gir som regel dårlig økonomisk utbytte. Slik sett forutsetter det høy motivasjon og interesse for oppgaven. Konstant oppmerksomhet på utviklingen av fagspråket og en personlig legning for å «samle på ord» er en fordel.

Med elektroniske versjoner er det mulig å rette feil og oppdatere innholdet i ordbøker kontinuerlig. I praksis skjer det i liten grad, og det trengs skippertak i form av større revisjoner med noen års mellomrom for å holde en ordbok oppdatert. Egen erfaring viser at av de tre hovedgruppene av oppslagsord i en medisinsk ordbok er det betegnelser knyttet til helsetjenesten (profesjoner, institusjoner, prosedyrer og organisatoriske fenomener) som hyppigst trenger oppdatering. Antakelig har det noe med egen fagbakgrunn å gjøre. Som samfunnsmedisiner har nok jeg størst oppmerksomhet mot slike ord og uttrykk. Forskjeller mellom ulike ordbøker har sannsynligvis sammenheng med ulik fagbakgrunn og fagprofil hos redaktørene.

Digitaliseringen har endret markedet for alle typer oppslagsverk. Forventningen om at innhold skal være oppdatert og helst gratis, har økt. Utarbeidelse og produksjon av ordbøker og ordlister forutsetter både kompetanse og økonomiske ressurser. Google er utvilsomt dagens største «oppslagsverk», og det er vanskelig å vurdere påliteligheten av de ulike treff slike nettsøk gir. Konkurransen om brukerne gjør det krevende å finansiere kvalitetssikrede kilder.

Tilgjengeligheten har blitt mye større, særlig gjennom smarttelefoner. Nå handler bruken mest om å finne umiddelbare svar på velavgrensede spørsmål. I ordbøker betyr det blant annet at man bør kjenne skrivemåten,

helt eller delvis, for å finne ordet man leter etter, og derved betydningen av det. Det er vanskeligere å bla i bøkene, slik man gjorde før.

Både allmennspråk og fagspråk er i kontinuerlig endring. Språkbruken kan dessuten variere mellom ulike språkmiljøer. Når tilstrekkelig mange i et fagmiljø bruker et bestemt ord eller uttrykk, blir dette den reelle normen. Gjennom arbeidet med ordbøker og ordlister lærer man at fagspråket er markedsbasert i den forstand at det er grenser for hvilke skrivemåter fagfolk aksepterer å bruke. Selv om fornorskingsreglene tilsier at den kirurgiske spesialiteten som omhandler operasjoner i hjerte, lunge og sentrale blodkar, burde bokstaveres *toraxkirurgi* («*brystkassekirurgi*»), er *thoraxkirurgi* enerådende. Skal man introdusere norske skrivemåter eller avløserord, må det skje i samarbeid med det aktuelle fagmiljøet, og det er viktig å være så tidlig ute at ikke fremmedspråklige termer allerede har fått etablere seg (36).

Presset mot norsk medisinsk fagspråk er stort. Norskspråklige oppslagsverk kan hjelpe både helsepersonell, pasienter og pårørende til fortsatt å kunne kommunisere på sitt morsmål – også om medisinske problemstillinger.

Ordboksforfattere vil karakterisere sitt arbeid som «en kunst og en vitenskap» («an art and a science»), skriver Kory Stamper med 20 års erfaring som leksikograf hos *Merriam-Webster*, et av verdens største ordbokforlag (37). Selv foretrekker hun å kalle det et «håndverk» («craft»), en aktivitet som foruten kunnskap forutsetter dedikasjon, øvelse og praktisk erfaring. Det er lett å slutte seg til den karakteristikken.

Litteratur

1. Fjeld RV, Vikør LS. *Ord og ordbøker: ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008. <https://www.nb.no/items/dfdfef0fba7ba4f7a7c0c561388e98cc4?page=0> (29.1.2021).
2. Svensén B. *Handbok i lexicografi*. Stockholm: Esselte Studium og Tekniska nomenklaturcentralen, 1987.
3. Bergenholtz H, Cantell I, Fjeld RV et al. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997. <https://www.nb.no/items/ea1394b0f9b9da88d0e3f49acbf65d40?page=0> (29.1.2021).
4. Becker H. Scientific and technical dictionaries; coverage of scientific and technical terms in general dictionaries. I: Durken P, red. *The Oxford handbook of lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 2016: 393–407.
5. Nylenna M. Medisinsk fagspråk – gradvis mer folkelig og forståelig? *Michael* 2011; 8: 370–82. <https://www.michaeljournal.no/i/2011/10/Medisinsk-fagspr%C3%A5k-gradvis-mer-folkelig-og-forst%C3%A5elig> (29.1.2021).
6. Wikipedia at 20. The other tech giant. *The Economist* 9.1.2021: 49–50. <https://www.economist.com/international/2021/01/09/wikipedia-is-20-and-its-reputation-has-never-been-higher> (29.1.2021).

7. Ambrose CT. A short history of medical dictionaries. *The Pharos of Alpha Omega Alpha-Honor Medical Society* 2005; 68: 24–7.
8. *Stedman's Medical Dictionary*. 28. utgave. Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins, 2006.
9. Bartolucci S, Forbis P. *Stedman's medical eponyms*. 2. utgave. Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins, 2005.
10. Porta M, red. *A dictionary of epidemiology*. 6. utgave. Oxford: Oxford University Press, 2014.
11. Cammack R, Atwood T, Campbell P et al, red. *Oxford Dictionary of Biochemistry and Molecular Biology*. 2. utgave. Oxford: Oxford University Press, 2006.
12. Lindskog BI, Malmquist J. *Medicinsk terminologi*. 7. utgave. Lund: Studentlitteratur, 2020.
13. Nørby S, red. *Klinisk ordbog*. 16. utgave. København: Munksgaard, 2004.
14. Evang K. *Norsk medicinsk ordbok*. Oslo: Sem & Stenersen, 1933.
15. Øyri A. *Norsk medisinsk ordbok*. 9. utgåva. Oslo: Samlaget, 2011. <https://www.nb.no/items/e79ad2403475230f3b9caec11dfd78a2?page=0> (29.1.2021).
16. Nylenna M. *Medisinsk ordbok*. 8. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2017. <https://www.nb.no/items/1184c2e76f0988150cb8402c45af02d3?page=0> (29.1.2021).
17. Lindskog BI. *Gyldendals store medisinske ordbok*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2003. <https://www.nb.no/items/5738d1cdcdfebcdae443f4b911aeb097?page=0> (29.1.2021).
18. Risnes S. *Medisinsk-biologisk ordbok*. Oslo: Cappelen Damm, 2018. <https://www.nb.no/items/e291cf064a51d39a3674333197cbeb86?page=0> (29.1.2021).
19. Lappegaard Ø. *Medisinsk ordbok*. Oslo: Lunde, 2006.
20. Utsi E. *Medisinsk lommepratør norsk-samisk*. Karasjok: Davvi Girji, 1998.
21. Berg TM, red. *Medisinsk ordbok norsk-lulesamisk*. Tysfjord: Tysfjord kommune, 2018.
22. Bergenholtz H, Gouws RH. A functional approach to the choice between descriptive, prescriptive and prospective lexicography. *Lexicos* 2010; 20: 26–51. <https://www.ajol.info/index.php/lex/article/view/62683> (29.1.2021).
23. Norman G. Description and Prescription in Dictionaries of Scientific Terms. *International Journal of Lexicography* 2002; 15: 259–76.
24. Nylenna M. Det nasjonale medisinske tidsskrift – hvorfor? *Ugeskrift for Læger* 1990; 152: 3761–5.
25. Nylenna M. Små nasjonale tidsskrifter – har de noen fremtid? *Tidsskrift for Den norske Lægeförening* 2006; 126: 4–8. <https://tidsskriftet.no/2006/01/jubileumsnummer/sma-nasjonale-tidsskrifter-har-de-noen-fremtid> (29.1.2021).
26. *Skikk og bruk i Tidsskriftet med Ordlister og Veiledning for manuskriptforfattere*. Lysaker: Tidsskrift for Den norske lægeförening, 1993. <https://www.nb.no/items/ba1ced5da3aab2c053639367841851c1?page=0> (29.1.2021).
27. *Skikk og bruk i Tidsskriftet*. Oslo: Tidsskrift for Den norske lægeförening, 1997. <https://www.nb.no/items/377fc2716500f6563c9d18c4ff6c09c4?page=0> (29.1.2021).

28. Pilegaard M. Anmeldt værk: Skik og bruk i Tidsskriftet med Ordliste og Veiledning for manuskriptforfattere. *LexicoNordica* 1994; 1: 301–3. <https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/19022/16658> (29.1.2021).
29. Ødegaard R. Tidsskriftets ordliste i revidert utgave. *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 2006; 126: 1954. <https://tidsskriftet.no/2006/08/sprakspalten/tidsskriftets-ordliste-i-revidert-utgave> (29.1.2021).
30. Rognes S, Been MF. Ord ut og ord inn. *Tidsskrift for Den norske legeforening* 2019, <https://doi.org/10.4045/tidsskr.19.0540>
31. Tidsskrift for Den norske legeforening. *Ordliste*. <https://tidsskriftet.no/annet/ordliste> (29.1.2021).
32. Lundh B, Györki I. *Bonniers Medicinska ordbok*. Stockholm: Bonnier, 1983.
33. Kåss E, red. *Medisinsk ordbok*. 5. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1998. <https://www.nb.no/items/0f7dbd41a2395b2add0fb85eefb8acd2?page=0> (29.1.2021).
34. Nylenna M. Hvordan lages en medisinsk ordbok? *Tidsskrift for Den norske legeforening* 2009; 129: 2401–2. <https://tidsskriftet.no/2009/11/sprakspalten/hvordan-lages-en-medisinsk-ordbok> (29.1.2021).
35. Johnsen S. *A dictionary of the English Language: An Anthology*. London: Penguin, 2005: 348.
36. Gjersvik P. Norske faguttrykk framfor engelske: Hvorfor så vanskelig, hvorfor så lett? *Michael* 2021; 18: Supplement 26: 68–73.
37. Stamper K. *Word by word. The secret life of dictionaries*. New York: Pantheon Books, 2017: 21.

Magne Nylenna
magne@nylenna.no
Institutt for helse og samfunn
Universitetet i Oslo
Postboks 1130 Blindern
0318 Oslo

Magne Nylenna er professor i samfunnsmedisin ved Universitetet i Oslo, fagdirektør i Folkehelseinstituttet, redaktør i Michael og forfatter av Medisinsk ordbok (Kunnskapsforlaget/Gyldendal).